

© C.P. CORP. N. COL. 48-302

Rosalind Russell og Cary Grant som aktive reportere i filmen «Siste sensasjon» fra 1940. Foto: New York Public Library

Fagfellevurdert

* Tittelen stammer fra en informant med fartstid på desken i Aftenposten i 1970-årene, og i VG fra begynnelsen av 1980-årene.

«Desken var avisens hjerte som aldri lukket et øye»*

Historier om deskens rolle og posisjon i et utvalg norske aviser

Sammendrag: *Organiseringen og formaliseringen av presentasjonsarbeidet i norske aviser i form av desker, og hvordan dette har endret seg over tid, er forholdsvis lite studert i pressehistorien. Tema for denne artikkelen er deskens rolle og posisjon i et utvalg norske aviser. Stadige forsøk på å kutte i bemanning, redusere arbeidsoppgaver og omorganisere har svekket deskens posisjon. Samtidig demonstrerer de gjentatte forsøkene på å endre deskens rolle og posisjon dens helt sentrale stilling den dag i dag: Desken har bestått som et nødvendig ledd i avisproduksjonen. Artikkelen baserer seg, i tillegg til sekundærlitteratur, på intervjuer med (tidligere) ansatte på desken i ulike aviser.*

Emneord: *Desken, tabloid, presentasjon, digitalisering, omstilling*

Per Bonde Hansen
Seniorforsker
Arbeidsforskningsinstituttet, OsloMet
– storbyuniversitetet
perbh@oslomet.no

Gudrun Rudningen
Seniorforsker
Arbeidsforskningsinstituttet, OsloMet
– storbyuniversitetet
gudrun.rudningen@oslomet.no

Hvilke saker skal få prege førstesiden og dermed dagens nyhetsbilde? Hvordan skal tekst og bilder presenteres på en måte som virker tiltalende for en leser? Hvordan vinkle alt stoffet i avisa på en måte som gjør det attraktivt og salgbart? Slike spørsmål er helt sentrale i utformingen av et avisprodukt. I perioden fra 1960- til 1990-årene ble presentasjonen av form og innhold i flere aviser utviklet på en måte som brøt med tidligere. Desken ble et eget sentralisert ledd i avisproduksjonen.

Organiseringen og formaliseringen av presentasjonsarbeidet i form av desker, og hvordan dette har endret seg over tid, er forholdsvis lite studert i pressehistorien. Eksisterende pressehistorie er i stor grad orientert mot journalistprofesjonen, analyse av innhold, eierskaps- og mar-

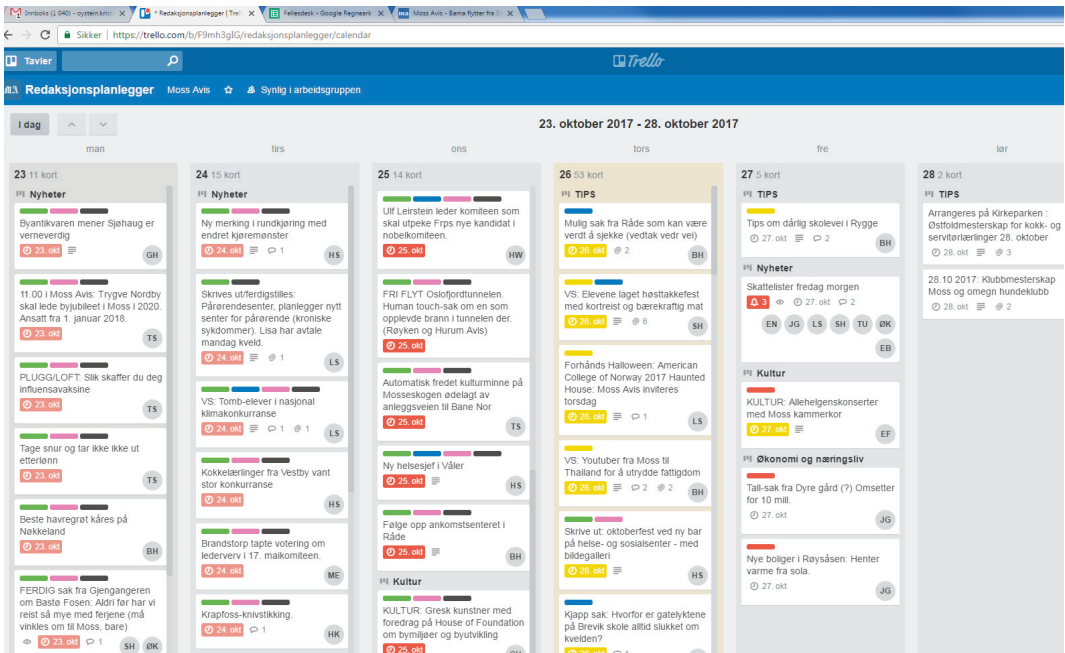
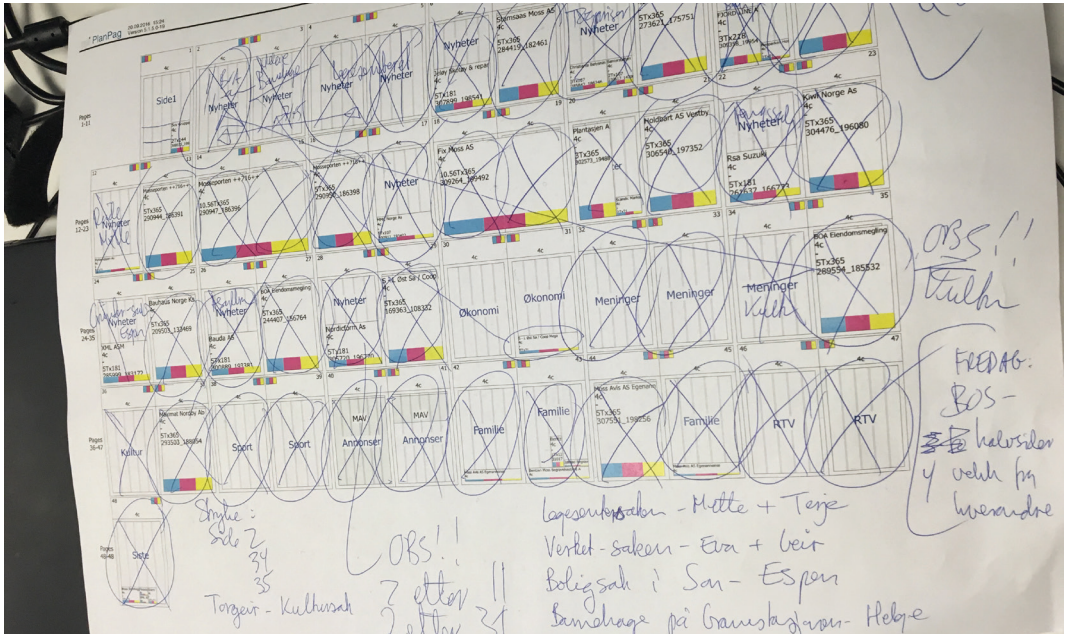
kedsforhold, samt organisatoriske og teknologiske endringer. Denne artikkelen tar for seg deskens rolle og posisjon i et utvalg norske aviser: Hvordan ble desken et sentralt ledd i avisorganisasjonene, og hvordan har deskens rolle og posisjon endret seg?¹

Metodologiske betraktninger

Materialet som denne artikkelen baserer seg på, er – i tillegg til sekundærlitteratur – intervjuer med personer i ulike stillinger i ulike aviser. Intervjuene har tatt form som yrkeslivs- løpsintervjuer, noe som innebærer at informantene har fortalt om sin vei inn i yrket, sin vei gjennom ulike stillinger og aviser, og hvordan yrket har endret seg. Informantene har dermed blitt invitert til å fortelle om sine erfaringer.

Et sentralt kapittel i historien om deskens posisjon i avisene er hvordan dette leddet fikk en langt mer betydningsfull rolle i avisene enn tidligere

Sidespeilet har tradisjonelt vært det viktigste planleggingsverktøyet i en nyhetsredaksjon. Rutene illustrerer avissidene i morgendagens avis for kontroll over planlagte og ferdige saker på papir desken. I overgangen til digital nyhetsproduksjon med kontinuerlig publisering har mange redaksjoner tatt i bruk digitale planleggingsverktøy som det vi ser her, Trello. Dette verktøyet er felles for hele redaksjonen med kontinuerlig oppdatering lagt inn av både journalister og deskere. Begge bilder er fra Moss Avis, 2017. Foto: Aina Landsverk Hagen

Fortellingsformen kan legge føringer for intervju-materialet, for eksempel ved at den påkaller en inndeling i «før» og «nå». Men fortellingsformen kan også hjelpe informantene til å bringe fram informasjon, og hjelpe intervjueren til å få informasjon som et mer strukturert intervju med mer spesifikke spørsmål kunne ha gått glipp av.

Informantene er valgt ut på bakgrunn av at de har arbeidet på desken og/eller hatt ledende funksjoner med ansvar for arbeidet på desken. Samtlige informanter har arbeidet på desken i kraft av sin journalistfaglige erfaring- og/eller utdanning. Det er i løpet av 2018 gjennomført elleve intervjuer med personer i ulike aldre og med forskjellig fartstid i både større og mindre aviser. Spredningen i alder, fartstid og aviser sikrer en variasjon i materialet:²

Noen av informantene har vært med siden 1970-årene, og kan dermed se tilbake på en yrkeskarriere preget av profesjonalisering, tabloidisering og kommersialisering av norske aviser.³ For disse informantene er yrkeskarrieren sterkt preget av et «før» og «nå», gjerne med 1990-årene som avgjørende brudd. De yngre informantene trer inn på et seinere tidspunkt i deskens historie, og kan i større grad belyse spørsmålet om deskens posisjon i avisene med dagens digitale hverdag som utkikkspunkt. Primært har informantene hatt hoveddelen av sitt yrkesaktive liv i de større nasjonale hovedstadsavisene, men vi har også intervjuet enkelte informanter fra mindre nasjonale aviser. I tillegg har mange av informantene fra de store nasjonale avisene tidligere eller senere arbeidet i lokalaviser eller mindre mediehus. Informantene har uttalt seg på bakgrunn av sin yrkeserfaring i *VG*, *Dagbladet*, *Aftenposten*, *Romerikes Blad*, *Vårt Land* og *Nationen*.

Det finnes et betydelig arkivmateriale fra organisasjoner på arbeidsgiver- og arbeidstakersiden og fra avisene. Vår vurdering er at dette kunne tjene som supplement til deskens posisjon, men at det er gjennom muntlige kilder vi kan få best tilgang til deskens fortid, slik vi ønsker å fortelle den, nemlig som en fortelling «nedenfra» og «innenfra». Deskansattes opplevelser og beretninger om historiske hendelsesforløp kan være vanskelige å nå gjennom skriftlige kilder.

Utfordringene med bruken av muntlige kilder er kjent: Hukommelsen kan være upålitelig. Hendelser kan ligge langt tilbake i tid og være vanskelige å tidfeste. Prosesser flyter over i hverandre. I tillegg kommer innsikter om at det kan være utfordrende å få tilgang til informantenes opplevelser, holdninger og sinnsstemninger slik de var, og ikke bare slik de har blitt formet av ettertiden, for eksempel i intervjusituasjonen.⁴

Artikkelens kildekritiske grep går for det første ut på å lese intervjuene i lys av hverandre, og belyse utviklingen i de enkelte avisene gjennom flere informanter. Det gir grunnlag for å skille enkeltpersoners opplevelser fra opplevelser og beskrivelser som går igjen i flere av intervjuene, og som dermed bærer preg av å være mer allmenne utviklingstrekk, både i de enkelte avisene og på tvers av dem. For det andre ser vi informantenes fortellinger i lys av sekundærlitteratur, som kan bidra til å supplere og eventuelt korrigere informantenes fortellinger om og opplevelser av for eksempel endringene i deskens posisjon og rolle. Sekundærlitteratur gir også det muntlige materialet en historisk ramme som kaster lys over deskens historiske utvikling på en måte som intervjuene i liten grad kan gjøre alene.

Hva mener man når man snakker om desk, og når ble den til?

Spørsmålet om når aviser begynte å organisere produksjonen i form av desker, har flere svar, avhengig av hva som legges i begrepet desk, og hvilke aviser det er snakk om. Om vi skal si noe generelt basert på det materialet som er grunnlaget for denne artikkelen, fremstår «desk» som et meningsfullt begrep for et spesifikt arbeid og en organisering av avisene rettet mot økt kontroll med avisproduksjonen og med større vekt på presentasjon. Denne overgangen er vanskelig å tidfeste entydig, og har dypere røtter i avisene, men blir av informantene særlig knyttet til først en stilmessig, så formatmessig, tabloidisering av avisene fra 1970- og 1980-årene av. Denne dateringen henger sannsynligvis sammen med at det var i 1970-årene at flere av våre informanter begynte å arbeide i avis, men den er også basert på at

informantene opplevde vesentlige *endringer* i løpet av 1970- og 1980-årene.

Det er imidlertid store forskjeller mellom avisene når denne overgangen skjedde. Allerede ved overgangen til 1960-årene er det ifølge Martin Eide trefende å snakke om en sentralredaksjon eller desk i VG.⁵ Ansatsene til denne organiseringen kan imidlertid føres tilbake til midten av 1950-årene. Desken var et bord der stadig mer av stoffet passerte for å innordnes i en helhetsplan og klargjøres for redigering. Etter en tid lå mye av kontrollen med det samlede produktet rundt dette bordet. Det var altså en gradvis overgang til at «den enkelte journalist måtte finne seg i å bli redigert og innplassert i en helhet», som Eide skriver i VGs historie. Overgangen til tabloidformat i 1963 befestet sentralredaksjonens posisjon i avisa.⁶

Sammenhengen mellom tabloidformatet og deskens styrkede posisjon ser vi også i andre aviser. *Dagbladet* gikk ikke over til tabloidformat før i 1983, men omleggingen hadde foregått over flere år. Det offisielle tabloidutredningsarbeidet begynte allerede i 1978.⁷ Informantene knytter, som vi skal se, deskens vekstperiode særlig til denne overgangen. I begynnelsen av 1990-årene fikk man i *Dagbladet* en såkalt integrert desk, med typografer og redigerere plassert sammen. En hoveddesk, altså en sentralisert form for avisproduksjon, ble også etablert i *Aftenposten* i 1993. Den talte på dette tidspunktet så mange som 146 personer. Tidligere hadde man operert med en layoutavdeling og «lokale» desker på de ulike avdelingene. Overgangen til en hoveddesk var angivelig uttrykk for en ambisjon om å øke kontrollen over produksjonen og produktet fra ledelseshold.⁸ *Aftenposten* gikk som kjent over til tabloidformat først i 2005, og overgangen til tabloid har dermed ikke den samme nærheten til satsningen på sentralisert kontroll med avisproduktet som i de andre store avisene.

Om vi retter blikket mot teknologiske endringer og hvordan de virket inn på organiseringen av avisene, knyttet desk gjerne til sammenflyttingen av

typografer og redigerere – en følge av innføringen av ny datateknologi og nedleggelsen av setteriene i 1990-årene.⁹ Yrkesgrupper som tidligere hadde vært lokalisert forskjellige steder, ble dermed flyttet sammen. Historien om desken er slik sett også tett vevd sammen med en sentral strid i avisene, nemlig hvilke yrkesgrupper som skulle utføre de ulike arbeidsoppgavene. Dette var lenge regulert gjennom den såkalte «filmsatsparagrafen» som ble innført i 1966. Den gikk ut på at medlemmer av Norsk Typografafforbund og Norsk Litograf- og Kjemigrafafforbund fikk betjeningsrett på store deler av det tekniske

utstyret i aviser og trykkerier. All framstilling og viderebehandling av «satsmedia» skulle utføres av faglært grafisk arbeidskraft.¹⁰ Senere, i 1978, slo Arbeidsretten fast at grafisk faglært arbeidskraft også hadde enerett til å betjene skjermterminaler,

I Aftenposten skulle desken opptre i tråd med «vanlig Aftenposten-tradisjon» - «korrekt, formelt, ikke sensasjonelt, speile nyhetsbildet totalt og ha med de viktigste sakene»

altså datateknologi som ble benyttet til framstilling av «fotosats, satsmedia og for viderebehandling av disse».¹¹ Det innebar at journalistene, eller andre som ikke var faglært grafisk arbeidskraft, ikke uten videre kunne bruke teknologi som åpnet for å skrive manus inn i avisenes produksjonsanlegg. Innskrivingen av manus i dataterminaler måtte ofte gå via en typograf. Som vi skal se, har filmsatsparagrafen og forholdet mellom ulike yrkesgrupper vært pregende for deskens utvikling og posisjon.

Endringer i teknologiske og yrkesmessige skillelinjer fikk konsekvenser for hvilke yrkesgrupper som bemannet desken. Med nedleggelsen av setteriene og overgangen til datateknologi i 1990-årene kom typografene til å sitte på desken. Setteriet var den delen av trykkeriet som forberedte sidene for trykking gjennom fremstilling av sats, og typografene var den yrkesgruppa som satt og utformet teksten.

Før typografene ble plassert på desken, besto desken av journalister eller personer med journalistbakgrunn. I VG var overgangen til en sentralredaksjon også en overgang til at deskfunksjonen ble bemannet av mer spesialisert mannskap. Det ble ansatt vakt-

sjef, folk som tok seg av layout, og etter hvert rene redigerere.¹² Slik ble det også i andre aviser. Vaksjefen var ansvarshavende på desken, med delegert redaktøransvar. Redigerere var gjerne utdannede journalister som arbeidet med stoffet: med vinkling, kutting og bearbeiding. Desken kunne også være bemannet med såkalte deskjournalister, som på mange måter tilsvarte redigererne.

«Kongen på haugen»

Et sentralt kapittel i historien om deskens posisjon i avisene er hvordan dette leddet i avisproduksjonen fikk en langt mer betydningsfull rolle i avisene enn tidligere. Det var imidlertid store variasjoner mellom avisene når det gjelder hvor stor og betydningsfull rolle denne desken skulle ha.

I *Aftenposten* besto det som senere har blitt betegnet som desken, i slutten av 1970-årene av vaksjef og redigerere.

Deskens oppgaver gikk ut på å bearbeide stoffet, lese korrektur, bestemme hvilke saker som skulle på førstesiden, samt sørge for å plukke opp mulige saker

ved å følge nyhetsbildet. Vaksjefen distribuerte jobber til journalistene og fulgte opp ferdigstilling og kontroll av manus før deadline. Desken skulle opp tre i tråd med «vanlig *Aftenposten*-tradisjon», slik en informant formulerte det. Det vil si «korrekt, formelt, ikke sensasjonelt, speile nyhetsbildet totalt og ha med de viktigste sakene». Det var slik sett klare rammer for deskens rolle og få muligheter til å gå utenom de bestemte kriteriene for prioritering av saker. Førstesiden skulle speile innholdet i avisa, og ikke nødvendigvis nyhetsverdien av saken. Det vakte reaksjoner om saker som kunne minne om sensasjonsstoff, ble satt på trykk på førstesiden. Slikt stoff måtte plasseres inne i avisa.¹³

Slik sett sto desken i *Aftenposten* i skarp kontrast til desken i *VG* på omtrent samme tid, ifølge en informant som hadde jobbet i *Aftenposten* og senere gikk over til å arbeide som vaksjef på kvelds- og nattevaksjefet på desken i *VG*. Det å gå fra *Aftenposten* til *VG* var «jo omtrent som å gå fra et bibliotek til et sirkus, ikke sant.

Det var full fart. Og latter og tull og vi skulle klare alt og det var ikke måte på hva vi brukte for å få tak i en story», beskriver informanten. I dette «sirkuset» var desken helt sentral. Desken i *VG* var, slik den ble beskrevet i begynnelsen av 1980-årene, «lik som top of the ... , kongen på haugen. Desken hadde ALL makt. Mer eller mindre da jeg kom inn der.» En metafor som beskrev deskens rolle på denne tiden, var at «desken var avisens hjerte som aldri lukket et øye». Uttrykket var ment å understreke hvor viktig desken var når det gjaldt å ta imot stoffet, prioritere det, presentere det og eventuelt sette i gang nye saker som vaksjefen mente var salgbare.

Som antydnet ovenfor hadde desken i *VG* en fri posisjon i redaksjonen. Så fri at den med vaksjefen i spissen mer eller mindre kunne leve sitt eget liv på denne tiden. Listen over saker som skulle på trykk, som nyhetsredaktøren overleverte til kvelds- og nattskiftet, kunne man ifølge den tidligere vaksjefen «bare gi blaffen i». Ansatte på desken utviklet en egen forståelse for hvilke saker som vekste interesse hos avisens lesere. Hva som

kunne fenge, skiftet flere ganger om dagen, og deskens rolle var å hele tiden holde oversikt over nyhetsbildet og til enhver tid la dette bestemme hva som skulle på førstesiden. I en slik situasjon var det vaksjefen som i realiteten styrte avisas utforming:

(Nyhetsredaktøren) var jo så mye interessert i sånne tekniske ting som ikke hadde noen leserappell (...), så det bare dreit vi i. Og hvis da redaktøren kom på kvelden og skulle hente noe eller stikke innom på vei hjem (...), og vi hadde satt i gang og tegne et oppslag på fronten og vi så han, og vi visste det var kontroversielt (...), så bare gjemte vi det (...) og så: «hvordan går det», «joa». «Ja, hva blir oppslaget i morgen?» «Vanskelig å si altså» [latter]. Så det var både juks og bløff og fanteri.¹⁴

Lignende historier fortelles også om tiden i *VG* da det foregikk en gradvis overgang til en sentralredaksjon ved inngangen til 1960-årene. Det ble gjerne laget

*Å gå fra Aftenposten til VG
var «jo omtrent som å gå fra
et bibliotek til et sirkus»*

to versjoner av førstesiden, der én ble vist til redaktørene, mens den som ble holdt skjult, var den som ble brukt. Forfatteren av VGs historie, Martin Eide, har skrevet om dette, og ifølge ham er både tidfesting og sannhetsgehalten i historien omtvistet. Oskar Hasselknippe, VGs redaktør fra 1953 til 1978, har benektet at noe slik har skjedd i hans redaktørtid. Knut Haavik, journalist og senere nyhetssjef, har imidlertid bekreftet historien.¹⁵

Deskens sterke posisjon og frie dressur i VG skjedde samtidig som VG var inne i en eventyrlig vekstperiode. I 1972 gikk avisa forbi *Dagbladet* i opplagstall. Et knapt tiår senere gikk VG også forbi *Aftenposten* og ble dermed Norges største avis. Veksten kom etter at VG la om til tabloidformat i 1963.¹⁶ Tabloidformatets suksess og opplagsveksten i VG styrket deskens posisjon i avisa, opplevde nattevaktssjefen sitert ovenfor. «Det gjorde at desken ble enda mer selvsikker på en måte. Og enda mer etablert som de som hadde peiling. Så det styrka deskens stilling. At du lagde førstesider, innhold som solgte. Og tjente penger.»¹⁷

Det som ble opplevd som en styrket posisjon for desken, ble imidlertid ikke ansett som uproblematisk, heller ikke i de suksessfulle årene. Eksempelvis opplevde en informant at det i VG i siste halvdel av 1980-årene ble tatt grep for å bringe desken under økt redaksjonell kontroll. Foranledningen var en serie kontroversielle hendelser, deriblant en senere beryktet førsteside fra januar 1983: «Til døden skiller oss ad», slo avisa opp med krigstyper på førstesiden, sammen med et bilde av et brudepar. Dagen før hadde ektemannen skutt og drept sin kone under de pågående skilsmisseforhandlingene. Virkemiddelbruken vakte sterke reaksjoner overfor VG, også blant avisens egne lesere.¹⁸ Pressens Faglige Utvalg (PFU) slo med seks mot én stemme fast at VG hadde brutt god presseskikk.¹⁹

Men det var også andre grunner til at avisas ledelse så behovet for strengere kontroll. Ledelsen i avisa kunne ikke tolerere at man i noen tilfeller hadde gått glipp av saker om viktige hendelser som ble slått

stort opp av andre aviser. Redaksjonssjefen inntok en mer aktiv rolle i utvelgelsen av oppslag. Vaktssjefene «kunne ikke lenger gjøre som de ville».²⁰

Den økte kontrollen med desken i VG kan ses i sammenheng med en utvikling som desken selv var et ledd i. Desken ble et nytt kontroll-ledd i avisorganisasjonen da den ble introdusert ved inngangen til 1960-årene. Den redaksjonelle behandlingen av stoffet ble sentralisert.²¹ Senere ble dette kontroll-leddet styrket. Ambisjonen var at «kontrollen med stoffet må bli bedre, all reportasje må strammes ytterligere inn, slik at vi får en mer ensartet rett-på-sak-stil i spaltene», ble det for eksempel skrevet i et internt dokument i 1972.²² Etter hvert ble altså også desken i økende grad underlagt kontroll.

1980-årene: Overgangen til «profesjonell deskning» i *Dagbladet*

Sammenhengen mellom deskens styrkede posisjon og overgangen til tabloidformat var ikke særegen for VG. Dette kan utdypes ved hjelp av antropologen Arne Martin Klausens studie av *Dagbladet* fra 1983 til 1986. Klausen studerte *Dagbladet* på nært hold før, under og etter avisas overgang til tabloid. For Klausen ble det fort klart

at omleggingen til tabloid handlet om mer enn overgangen til et mindre avisformat. Omleggingen bidro til en maktforskyvning innad i redaksjonen. Deskarbeiderne gikk fra å utføre oppgaver av teknisk art til å bli styrende for hele utformingen av avisa. Sentralt i denne overgangen sto vektleggingen av det Klausen kalte medieestetikk: de ideer og regler om avisas form som skapes og praktiseres og som gir et tilleggsbudskap utover teksten. Mer konkret handler medieestetikken om hvordan bilder dominerte over teksten, og om bruken av andre grafiske virkemidler slik som rammer, vignetter, skriftform.²³

Overgangen til det en informant betegnet som «profesjonell deskning» i *Dagbladet*, ble beskrevet som et pionerarbeid. I sammenheng med overgangen til tabloid måtte bemanning hentes inn fra andre aviser, og dedikerte deskarbeidere ble sendt ut i verden for

Desken ble et nytt kontroll-ledd i avisorganisasjonen da den ble introdusert ved inngangen til 1960-årene

å lære. Spesielt fremstår den svenske avisa *Expressen* som en sentral inspirator, ikke bare for *Dagbladet*, men ikke minst også for *VG*. «Jeg tror det eneste stedet vi lærte ordentlig var i Sverige. De hadde *Expressen*», sa en informant som hadde arbeidet i *VG* og på grunn av den erfaringen var blitt «headhunted til *Dagbladet*» da avisa gikk over til tabloidformat i 1983. Inspirasjonen fra svenske aviser forbindes særlig med den profilerte journalisten og redaktøren Kjell Cordtsen, som spilte en sentral rolle i overgangen til tabloid.²⁴

En av lærdommene fra *Expressen* var å operere etter det sistnevnte informant betegnet som «åfanisme»: «Hvis du åpner en dobbeltside i en tabloidavis. Så skal du si 'å faen'. Du skulle bli fanga av den siden. Så skulle du begynne å lese og så skulle du glemme. Og den beste presentasjonen er der hvor du ikke tenker på at her er det et bilde. Du blir fanga inn i ting. Det var vi jævlige flinke til på 90-tallet og utover til sånn 2000.» «Åfanismen» som det her vises til, kan ses i lys av det Christine Myrvang og Martin Eide har beskrevet som jakten på «journalistiske kjerneverdier» i *Dagbladet* i forbindelse med overgangen til tabloid. En sentral verdi var at *Dagbladet* skulle være en «kvalitetstabloid».²⁵

Arbeidet på desken i *Dagbladet* ble ledsaget av de slagordmessige idealene «kvalitetssikring» og «iscenesettelser». En informant som var med helt fra *Dagbladets* overgang til tabloid, utdyper på følgende måte hvilken endring det innebar at man begynte å operere i tråd med eksplisitte idealer:

Tidligere så hadde det viktigste vært på førstesiden, men så var det veldig tilfeldig hvor ting var. Annonser, lysningsgreier, og tegnesider skulle stå på faste sider, men ellers var det spredt rundt. Men da [etter overgangen til tabloid] ble jo avisa mye mer strukturert.²⁶

Klausen gjennomførte, som et ledd i sin studie av *Dagbladet*, en innholdsanalyse som kan kaste lys over hvordan overgangen til tabloid preget organiseringen og presentasjonen av stoffet i avisa mer allment. Om man sammenlignet 1969 med 1983, var det ingen betydningsfull nedgang i mengden redaksjonelt stoff, men det var vesentlige endringer

når det gjaldt forholdet mellom tekst og bilder. Tekstens andel av det redaksjonelle stoffet ble redusert fra 46,3 prosent før overgangen til tabloid til 39,4 prosent etter overgangen. Titlenes størrelse ble også redusert fra slutten av 1970-årene. En grunn til dette hang, ifølge Klausen, sammen med den «tabloidestetikken» som i økende grad fikk prege avisa: En tabloidside inneholder færre enkelttoppslag enn en side i bredformat, og titlene trenger dermed ikke å konkurrere med hverandre om leserens oppmerksomhet.²⁷ Opplevelsen av en mer strukturert avis i sitatet ovenfor kan henge sammen med disse endringene, som innebar at leseren fikk færre oppslag og mindre tekst per side å forholde seg til.

Vekten på kommunikasjon med leseren gikk sammen med utviklingen av redigerere som en selvbevisst yrkesgruppe. Redigerere var journalister som bemannet desken og arbeidet med stoffet. Et tegn på denne selvbevisstheten er omtalen av presentasjonsarbeid som et eget fag som måtte bygges opp fra bunnen av: «Vi som begynte i *Dagbladet*, hadde på en måte utarbeida dette til et fag. Du lærte ikke på skolen, men lærte opp ved å reise rundt til andre. (...) Det ble jo et fag etter hvert.» Sentralt i utviklingen av «faget» sto seminarvirksomhet og diskusjoner, der et nytt avisformat skulle utvikles. Utviklingen av «deskfaget» innebar også at det ble stilt krav til journalistene om en profesjonalisering av deres arbeid:

Vi hadde masse seminarer (...) Vi diskuterte utrolig mye. (...) både tekstuellet, skal stemme med fakta. Ha et anslag, hvordan bygge opp artikkel. Ingenting av dette var gitt på 1970-80-tallet. Du skulle tro det. De beste fikk det til. Men veldig ofte så var det til dels skolestilen også, ikke sant. Så du skjerpa på en måte det journalistiske kravet til journalistikk.²⁸

Arbeidet med å profesjonalisere presentasjonen av avisens innhold ble det også hentet inspirasjon fra andre yrker og miljøer. For eksempel kunne tidligere journalister som hadde blitt teaterregissører, være en viktig inspirasjonskilde. Dramaturgiske grep ble overført til avisproduksjonen.

De lærte oss om scenografi. (...) Hvis du ser, så starter jo på en måte alt på venstre. Det visuelle er på høyre, lesinga på venstre. (...) når vi bygde opp avissider, så gjorde vi det på samme måte som en scenograf lagde det, eller en producer på TV. En jobb for en desker er å samtidig være en producer.²⁹

Den forsterkede vekten på presentasjon var en læring-sprosess på flere måter. På den ene siden var, som vist, presentasjonsarbeidet et håndverk som måtte læres av dem som skulle utføre det. Men den øvrige avisorganisasjonen måtte også lære den mer aktive rollen til desken å kjenne. Blant annet måtte journalister forholde seg til redigerere som en gruppe ansatte som var dedikert til arbeidet på desken. Skulle man «få tabloidsidene til å se ordentlig ut, så måtte man ha redigerere som kunne kappe i stoff og bearbeide og vrake stoff» på en mer systematisert måte enn tidligere, som en informant formulerte seg om tida i *Dagbladet* etter overgangen til tabloid i 1983.

Posisjonen som redigerer innebar å manøvrere i et landskap preget av en viss ærefrykt for de erfarne journalistene. Deskens styrkede posisjon som et kontroll-ledd i avisa ble ikke uten videre akseptert av de skrivende journalistene. «Vi sto vel til eksamen hver dag iallfall i et år», hevdet en informant om tida etter overgangen i tabloid i 1983. Samtidig kunne arbeidet som redigererne utførte, lede til anerkjennelse hos respekterte medarbeidere når disse opplevde at redigeringen bidro positivt til produktet. «Det var mye skepsis blant de eldre journalistene om at disse ungdommene, som ikke kan noe, skal komme og tulle med stoffet vårt. Men de lærte jo innmari fort, at hvis de gikk gjennom oss ble stoffet bedre behandlet, det ble kvalitetssikra, rettet opp og presentert på en måte som var veldig bra.»³⁰ Martin Eide har i historien om VG vist til lignende spenninger.³¹

Deskens styrkede posisjon og dreiningen mot tabloid må ses i lys av avisenes løsrivelse fra partiene og den økte kommersialiseringen fra 1980-årene av. Eiernes motiver ble markant endret på denne tiden. «Det som i utgangspunktet var et politisk prosjekt, ble vridd til primært å bli en forretning», skriver Eide og Myrvang om *Dagbladet*.³² Avisa hadde selvsagt

også før 1980-årene forholdt seg til kommersielle aktiviteter i form av salg av avis og annonseplass, men avisøkonomien på den tiden minnet om det Eide og Myrvang omtaler som et naturalhushold, der overskuddet tilhørte prosjektet og ikke en eiergruppe som kunne ta ut profitt som et hvilket som helst annet selskap.³³

1990-årene: Typografer på «integreerte desker»

Organiseringen av såkalte integreerte desker i 1990-årene brakte yrkesgrupper som tidligere hadde arbeidet hver for seg i kontakt med hverandre. Tradisjonelt hadde typografene, som var de som satt og utformet teksten, holdt til på setteriet, atskilt fra journalistene. Den fysiske atskillelsen samsvarte med klare grenser mellom hvilke arbeidsoppgaver som tilhørte de ulike yrkesgruppene. En helt sentral bestemmelse i denne sammenhengen var den tidligere nevnte filmsatsparagrafen. «Når jeg jobba i VG så var det veldig vanskelig, for der var det tette skott mellom grafisk og journalistene (...) journalister fikk ikke lov til å gå på setteriet der», sa en informant om tida i VG i 1970-årene og begynnelsen av 1980-årene. En annen informant med beskrev «et beinhardt regime» i *Aftenposten* i 1970- og 1980-årene:

du fikk ikke lov til å ta i sats. (...) man samla alle linjene på en sånn «shiff» som det het. Du fikk ikke lov til å bære dette, du fikk ikke lov til å berøre dette. Og det hendte at du fikk (...) deg en rapp på hånda om du gikk litt utafor det som var godtatt. Beinhardt regime der. Det var ikke noe tull der. Hvis du gjorde noe gærent eller de følte at integriteten var truet, så kunne de gå og sette seg ned. Og så måtte noen forhandle med dem.³⁴

Men til tross for avtaleverket og typografenes angivelige rigide holdning til egne og andres arbeidsoppgaver, var ikke grenseoppgangen til enhver tid absolutt. Bildet av skarpe skiller mellom typografer og andre yrkesgrupper kan nyanseres på flere måter.

Under visse vilkår og som en følge av personlige relasjoner slapp enkelte inn i setteriene på typografenes nåde. Det gjaldt for eksempel en informant

som var ansatt i VG gjennom 1970-årene, og som var andre generasjons ansatt i avis: «Siden jeg var 'vokst opp' der og siden jeg hadde gått i lære hos typografer, så var jeg der inne mye og lærte av dem, så det synes jeg var kjempespennende. Den kombinasjonen av innhold og presentasjon og utforming.» Enkelte journalister søkte seg også aktivt til typografenes arbeidsområder for å lære av typografenes arbeidsmetoder, noe som førte til en viss aksept for at man befant seg i typografenes område.³⁵

Selv om typografene holdt til på setteriet, med sine klart definerte arbeidsoppgaver, ble heller ikke de stående uberørt av de endrede kravene til avisproduksjon og de gode tidene som VG opplevde i 1970-årene. Opplagsveksten gjorde mulig en lønnsøkning som også trigget typografenes godvilje, opplevde en informant. Typografene ble

på sin side også smittet av suksessen og ble mer åpen for at det er ikke det samme faen hva du setter på trykk. Det betyr noe og hvis du kan forandre en sak som journalisten, vaktstjefen mener er mer betydningsfull i salgsøyemed, så hadde du mer plausibel grunn til å gi deg på det og være med på kjøret.³⁶

Motsetningene mellom journalister og typografer varierte også sterkt mellom ulike aviser. VG og *Aftenposten* fremstår som åsteder for de mest markante motsetningene og følgelig de strengeste skillelinjene. I *Dagbladet* beskrives en gradvis tilnærming mellom typografer og journalister allerede i 1980-årene. En tidligere journalist med desken som arbeidsplass forteller:

I *Dagbladet* så gikk du jo på fylla med typografene, det gjorde du jo ikke i VG. I *Dagbladet* var det en stor familie. Vi satt og diskuterte: Det er jo bare tull at dere skal sitte i en etasje. Vi kan samarbeide om ting. At jeg skal lage en skisse og så komme til deg, og så skal du gjøre det jeg har tegna. Sånn var det jo før. Og du sto jo og var på en måte sånn sjef og slave nesten. Og vi var jo kamerater.

Sammenflyttingen av journalister og typografer i *Dagbladet* var ikke en særegen utvikling i norsk avis-

bransje som helhet. I begynnelsen av 1990-årene la flere aviser ned setteriene. Produksjonen ble organisert på nye måter ved at typografer ble plassert i annonseavdelinger, eller i såkalte «integreerte desker» sammen med journalistene.³⁷

Bruken av ny teknologi åpnet for disse endringene. Tidlig i 1990-årene ble datamaskiner tatt i bruk for fullt, i sammenheng med overgangen til digitale produksjonssystemer. Produksjonen endret seg dermed radikalt. Aviser ble til foran skjermen fra innholdsproduksjon til ferdig ombrukne sider.³⁸ I *Dagbladet* ble typografer og redigerere satt sammen i team. Til tross for at det ennå eksisterte et avtaleverk som regulerte grenseoppgangen mellom journalistenes og typografenes arbeidsoppgaver, ga dette nye muligheter for faggruppene til å bevege seg inn på hverandres felt. Men regelverket falt ikke bort: «da var det sånn at (journalistene) egentlig ikke hadde lov å produsere sider og sånn. Men det ble sånn at så bytta man på litt, sånn at det der smuldra opp litt. Men det var klare regler.»³⁹

Typografene satt fortsatt med eneretten til å betjene utstyret som utformet sidene. Dermed tegnet redigererne og journalistene skisser som typografene så tegnet ut digitalt. Dette førte til dobbeltarbeid som for mange opplevdes som unødvendig og lite effektivt.⁴⁰ Ifølge en tidligere redigerer i *Dagbladet* kunne typografenes jobb like gjerne vært utført av dem selv. «Strengt tatt (kunne) redigereren gjøre de tastetrykkene for å brette sidene. Og de tastetrykkene ble det med åra færre og færre av.» Men «dobbeltarbeidet» ble også fremhevet som en styrke. Arbeidet i team ble opplevd som et ledd i den kreative prosessen det var å lage en avis, hevdet denne informanten. Det avtaleverket som eksisterte, og som regulerte retten til å betjene teknologien som produserte avissidene, vernet slik sett mot en effektivisering som kunne svekke produktet:

Sånn som jeg opplevde det, så synes jeg det var veldig allright at en kunne ha det samspillet mellom en typograf og en redigerer. For det var jo selvfølgelig typografer med kompetanse. De hadde jo laget avis gjennom mange år de òg. Og etter hvert som vi ble sittende side om side, ble

det samspill mellom oss. (...) Og da synes jeg det ble bedre resultat enn om jeg hadde sittet aleine. (...) Men det syntes selvfølgelig ikke de som styrte økonomien. Og det kan man jo også forstå. For å si det enkelt: Man kunne egentlig kutta halve staben, for å få avisa ut. Og for å spare penger, men resultatet ville bli dårligere avis.⁴¹

Selv om filmsatsparagrafen og de ulike teknikkavtalene har blitt knyttet til lite rasjonell avisproduksjon,⁴² kan også regelverket ha fungert som et vern mot for rask endring og dramatisk nedbemanning. Som siste sitat viser, kan avtaleverket dessuten ha fungert som et vern mot å forminske det kreative rommet som avisa var innom på veien til et ferdig produkt.

En dom i Arbeidsretten åpnet imidlertid for at avisproduksjon også kunne foregå uten det samarbeidet mellom journalister og typografer som fikk prege produksjonen i andre aviser.

Bakgrunnen var at Norsk Grafisk Forbund gikk til sak mot *Vårt Land* i 1991, etter at avisa hadde gitt opplæring til journalister for at de skulle kunne redigere ferdig avissidene før de ble sendt til trykking. Retten avviste søksmålet.

På denne tiden var det *Dagbladets* trykkeri som produserte avisa. Dermed hadde ikke *Vårt Land* noen ansatte typografer som kunne gjøre kravet gjeldende overfor avisa.⁴³ Denne hendelsen fikk ifølge informanter fra avisa betydning for utviklingen av det deskfaglige arbeidet. Den bidro til at *Vårt Land* har hatt en «journalistfaglig tenkning i alle ledd i avisa fra begynnelse til slutt», slik en av våre informanter fra denne avisa formulerte seg. *Vårt Land* var angivelig den første avisa som kalte deskpersonalet deskjournalister, og avisa vant også en rekke priser for deskarbeidet. Som et uttrykk for den høye statusen til deskarbeidet fikk deskjournalisten egen kreditering i tillegg til journalistens byline. Ifølge informantene hospiterte ansatte både fra *VG* og *Dagbladet* hos *Vårt Land* fram til 2010 for å lære av deres deskarbeid.

Mer allment: Hvor stor betydning fikk filmsatspara-

grafene og de ulike teknikkavtalene for avisenes muligheter til å ta i bruk ny teknologi? Det er «ingen tvil» om at en del av de største avisene var sent ute med å ta i bruk teknologi som kunne forenkle produksjonsprosessen, «og at uenigheter mellom journalister, typografer og arbeidsgivere var særlig sterk i noen av avisene i Akersgata», skriver historikeren Tor Are Johansen i en artikkel som tar for seg teknologiutviklingen i norske aviser.⁴⁴ Eksempelvis fikk *Aftenposten* først i 1990 i stand en teknikkavtale som tillot direkte innskriving ved skjermterminaler, etter å ha forsøkt å ta dette i bruk siden 1982.⁴⁵ Men påstander om at regelverket for bruken av ny teknologi lammet norske avisers evne til å henge med i den teknologiske utviklingen, er ifølge Johansen «i det minste diskutabel». Selv om filmsatsparagrafen ble gjort gjeldende for datateknologi gjennom en arbeidsrettsdom i 1978, skjedde likevel en omfat-

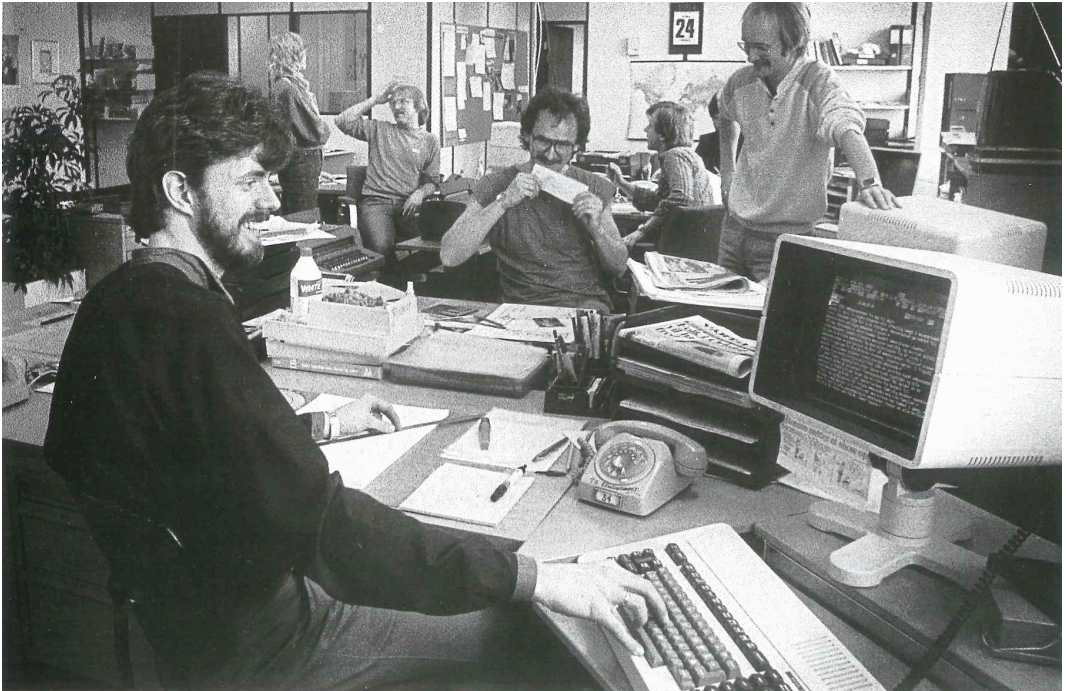
tende teknologisk omdanning i norske aviser. I løpet av 1980-årene inngikk over 100 norske aviser avtaler om direkte innskriving.⁴⁶ Videre er det ikke gitt at aviser generelt ville vært særlig mye tidligere ute om de ikke hadde vært bundet av avtaleverket. Det å

gå foran var ikke nødvendigvis noen fordel. Aviser som tidlig tok i bruk nytt teknisk utstyr, fikk erfare at det kunne være vanskelig å få nyutviklet utstyr til å fungere tilfredsstillende.⁴⁷

2000-tallet: Det digitale inntoget og nedbemanning

Den tradisjonelle desken var rigget for papirproduktet. Papir hadde vært det enerådende mediet for avisredaksjoner i århundrer. Andre plattformer hadde kommet til, som radio og TV, men var ikke blitt integrert i avisredaksjonen på samme måte som nettavisene utover 2000-årene. Selv om datamaskinene gjorde sin entré i redaksjonene allerede i 1990-årene, var det først etter 2003 at digital publisering for alvor tok av.⁴⁸ Dette førte til store omveltninger som alle som jobbet på desken, merket godt: «Det er noe som

Vårt Land var angivelig den første avisa som kalte deskpersonalet deskjournalister, og avisa vant også en rekke priser for deskarbeidet.

Vårt Land var tidlig ute med å bruke journalister i alle ledd i deskproduksjonen, også det grafiske arbeidet. Bildet er en faksimile av en illustrasjon i jubileumsboken *I strid siden freden*. Historien om Vårt Land 1945-1995, fra Vårt Land-desken på 1980-tallet. Til høyre i bildet ser vi daværende VL-redaktør Hans Erik Matre. Fotograf ukjent.

heter internett som snudde hele denne bransjen på hue», uttrykker en av våre informanter med fartstid i ulike aviser fra 1970-årene og frem til nylig. Digitaliseringen bidro til en forskyvning i inntektsstrømmen til avisene, annonsering, lesevaner og dermed også interne arbeidsmåter. Flere av informantene forteller om at det var i denne omveltningen, på begynnelsen av 2000-årene da pilene for alvor begynte å peke nedover i medieindustrien, at omstillingstakten på desken økte. Inntektene spesielt fra rubrikkannonser på papir ble kraftig redusert, og mediehusene så etter steder å kutte utgifter. Man forskutterte da «papiravisens død» om få år og rigget seg «for den nye digitale mediehverdagen». Opplagsnedgangen kan eksemplifiseres med utviklingen i *Dagbladet*, der opplaget sank fra 183 000 til 2004 til drøyt 39 000 i 2017, en reduksjon på 80 prosent.⁴⁹ De fleste avis-redaksjoner opplevde likevel at papirproduktet ikke forsvant så raskt som flere fremtidsscenarioer skisserte.

Man opplevde heller det motsatte. Papiroplaget gikk opp igjen, og det digitale gav ikke den avkastningen som man først hadde forventet.⁵⁰

Desken, som ofte var godt bemannet i mange aviser, ble fra slutten av 1990-årene og utover 2000-årene utsatt for harde nedskjæringer.⁵¹ Dette illustreres også av medlemsmassen til Norsk Grafisk Forbund, som fra 1999 til 2004 ble redusert med en tredjedel av de yrkesaktive medlemmene.⁵² Inn-toget av digitale verktøy hadde bidratt til å gjøre arbeidsprosessene på desken enklere og derfor også noe av bemanningen på desken overflødig. For eksempel var de digitale verktøyene rigget for enklere å brette om sidene, og internett gjorde det mulig å søke digitalt heller enn å gå i arkivet. Typografene som ikke skulle skrive tekst, men bare gjøre layout på grunn av filmsatsparagrafen, ble i mange aviser hardt rammet av nedskjæringene. En informant uttrykker det slik:

Sånn som vi satt da, to og to om side, en redigerer og en typograf, da kunne strengt tatt redigereren gjøre de tastetrykkene for å brette sidene. Og de tastetrykkene ble det med åra færre og færre av. Så hvorfor ikke da – nå snakker jeg som en arbeidsgiver – hvorfor ikke kvitte seg med den typografen. Og la vedkommende med journalistisk kompetanse gjøre ferdig den sida. For man trengte strengt tatt ikke typografen til å gjøre de tastetrykkene.⁵³

Mange av informantene beskriver at kuttene ikke nødvendigvis gikk utover produksjonen i første omgang. Utgangspunktet var godt; bemanningen var romslig. Og de fleste som måtte gå, gikk av for aldersgrensen eller AFP. I «gullalderen» der avisene gikk med store økonomiske overskudd, var deskens arbeidsmåte preget av – relativt til senere – god tid og mange funksjoner som skulle bearbeide stoffet. Det var i tillegg gjerne egne korrekturavdelinger. Informanter fra VG forteller om at antallet ledd som artiklene skulle gjennom i denne perioden, ble redusert fra ni til tre. Etter hvert fikk kuttene større konsekvenser for den daglige produksjonen, noe som også involverte de skrivende journalistene. En informant som sto sentralt i omstillingene i *Aftenposten* rundt årtusenskiftet, forteller:

Vårt Land var angivelig den første avisa som kalte deskpersonalet deskjournalister, og avisa vant også en rekke priser for deskarbeidet.

Forutsetningen (for nedbemanning) er at det gjøres et enda bedre arbeid i forkant. At det er mer ferdigtygd når det kommer, og til riktig tid. Og dette kjøpte jo redaktørene. Jeg var på noen sånne redaktørmøter og presenterte disse tankene, og alle var enige om det. Og så, ja, da kan vi nedbemanne, og så skjedde det. Og så kom vi til hverdagen, og så fikk vi det ikke til. Fordi forutsetningene, det hadde dem glemt. Forutsetningene var jo å stille mye, mye hardere krav til de skrivende journalistene om å ha gryteferdige manus. Og det var en gjenganger, og da måtte vi i stedet bruke

overtid i deskleddet for å komme rundt. Så det var en periode hvor overtidsutgiftene var veldig høye fordi vi hadde kvittet oss med for mange.⁵⁴

Informanten forteller om at nedbemanningen gikk for langt. Man bemannet etter en idealsituasjon der alt i produksjonsflyten gikk sømløst; alle journalistene leverte slik de ble bedt om, ingen var syke og kunne jobbe effektivt hele arbeidsdagen fordi de hadde artikler å jobbe med fra arbeidsdagen begynte. Hverdagen på desken var imidlertid en helt annen. Det uforutsette var ofte det vanlige; «ingen dag er normal», er en beskrivelse som går igjen. En informant fra *Vårt Land* uttrykker imidlertid en forståelse for at nedskjæringene først og fremst skjedde på desken, men i likhet med de fleste andre informantene uttrykker han samtidig en forståelse av at det har gått for langt, der avisa har blitt lidende:

Desken har vært det leddet som har tapt. Av forståelige grunner tenker jeg. Hvis ikke desken får noe å jobbe med – du må jo ha noe å skrive om – men det har gått utover kreativiteten. Der en har blitt mer en produksjonshet i stedet for en kreativ base som desken var før.⁵⁵

Nedskjæringene og det ensidige sparefokus gav dårlig motivasjon hos flere som hadde lang fartstid, spesielt i lys av det som ble opplevd som mer profittoorienterte eiere: «Den ideologiske delen av avisa var borte for lengst. Nå handla det bare om penger, penger, penger og spare, spare, spare. Eierne tok jo ut like mye utbytte som før», hevdet en informant med fartstid i *Dagbladet*. I overgangen fra partipressen til privat eierskap fra 1980- og over i 1990-årene med stor konsentrasjon av eierskap ble avisene drevet med sikte på fortjeneste for eierne. I de store redaksjonene bidro vekten på inntjening og sparing til en fremmedgjøring. Informanter forteller at det bidro til en motvilje mot endringene, slik som følgende sitat om *Dagbladet* er et eksempel på:

Jeg tror at folk faktisk var ganske redde for jobbene sine. Det var en slags fortregning, at de så at dette var skummelt. Og i stedet for å se hva vi nå skal gjøre, så var det; nå må vi passe på hverandre og det var vel også mangel på tillit. Den der følelsen av at nå prøver dem bare å lure oss. (...) hvorfor skal noen miste jobben, mens noen tar utbytte. Man hadde ikke forståelse for den eierstrukturen at noen investerte penger i et produkt for å tjene penger.⁵⁶

Som et ledd i omstillingsprosessene ble det hyret inn konsulentfirmaer. I 2005 bisto Boston Consulting Group ledelsen i *Dagbladet* med analyser og gjennomføring av nedskjæringer, noe som førte til kritikk fra klubber og ansatte og bidro til økt avstand og konflikt mellom ansatte og ledelsen.⁵⁷ Undersøkelser fra ulike aviser har vist hvordan avisledelsen på denne tiden kjente sterkt på det økonomiske presset, men også på kravet om «modernisering, effektivisering og innovasjon».⁵⁸ Med ettertidens blikk skulle nok ledelsen også handlet mer «på lag», selv om de prøvde å gjøre alt «så ordentlig som mulig», forteller en informant med ledererfaring fra *Dagbladet*:

Det tror jeg gjelder generelt i endringsprosesser, at man som ledelse går veldig fort videre før ting ordentlig er forankra, man klarte ikke å skape nok forståelse for hvordan situasjonen var. Man skulle jobba mye tettere med klubbene, fått de med seg. Det er de som skulle gjort den jobben her. Det er de som skulle foreslått endringene. Det gjelder all ledelse. Hvis du driver og trer noe over huet på folk.⁵⁹

2000–10: Digitaldesk og «digitalt først»

Mange av de store redaksjonene som *Aftenposten*, *Dagbladet* og *VG* opprettet egne avdelinger for digital publisering som bare jobbet mot nett. Avdelingene i de store mediehusene hadde også egne digitale journalister, og deskene ble utvidet med nye roller som frontredigerere, nettjournalister, publiseringsledere og i noen tilfeller også programmerere og designere. Endringene var blant annet inspirert av *Aftenbladet* og *New York Times*. Tanken var at om nett ble holdt atskilt fra papir, kunne det utvikle seg mer gründer-

pregede kulturer.⁶⁰ En informant beskrev hvordan dette opplevdes i *Dagbladet* i slutten av 1990-årene:

De (nettet) holdt til i en helt annen etasje enn oss. Det var vel fordi vi så litt sånn – de unge får leke seg oppe. Men vi som satt på desken, var veldig nysgjerrige på dette, fordi vi var mer sånn teknologigreier og sånn. Men det var to helt atskilte verdener, selv om rekrutteringa kom fra journalister og de som var opptatt av teknologi. Men det ble på en måte dyrka fram to ulike miljøer. Det var først da vi flytta ned på havnelageret, det var vel på 2000-tallet, at man begynte å slå sammen. At man fant tilbake igjen til hverandre. At man klarte å jobbe sammen for fullt. Det har kanskje vært tifemten år. For det var lang periode hvor det var to forskjellige kulturer. Og det var dem og oss. Og litt krig om hva vi skulle gjøre, og de lagde helt selvstendige ting.⁶¹

At nettet ble skilt ut som egen produksjonsenhet, gjorde at papirdesken i stor grad kunne fortsette som før, og først og fremst lage papirproduktet. I noen redaksjoner, som for eksempel *Nationen*, fusjonerte man nett- og papirdesken i 2013. Formålet var at alle i redaksjonen skulle lære seg digitale verktøy og publisering. Man innførte da det som de kalte 'desk-roller', med turnusordning slik at de fem som jobbet på desken, jobbet én uke som vaksjef papir, én uke som vaksjef digitalt, enten dag eller kveld, én uke som deskjournalist. Dette viste seg å være gunstig med tanke på kompetansebygging, men varierende ferdigheter spilte seg i produktet, og ansvaret for langtidspanleggingen ble fragmentert. Da papiropplaget igjen overraskende økte i 2014, gikk man tilbake til å splitte opp deskene i to uavhengige øyer i kontorlandskapet for å rendyrke de ulike plattformene. I *Nationen* og *Vårt Land*, som ikke har hatt samme press på å være tidligst ute med saker, men heller hatt som mål å skape sitt eget nyhetsbilde, har man operert med samme publiseringsplattform og også vekslet mellom «digitalt først»- og «papir først»-publisering i mange runder. Denne pendelen har svinget i takt med nye teknologiske løsninger og inntektsstrømmer, men også deskenes egne markerte ønsker om

hvordan de kunne effektivisere arbeidsflyten.⁶²

Å jobbe på digitaldesken er annerledes enn papirdesken. For det første handler det om ulike former for tidskontroll: Alle praksiser for papirproduktet har vært synkronisert og styrt inn mot deadline på slutten av dagen, mens på digitaldesken er hurtighet og 'først ute' styrende tidsprinsipper. I papiravisa lagde man saker på den journalistiske «hunchen» eller på målinger av løssalg og abonnement som tok uker og måneder å samle sammen, analysere og presentere. Den digitale trafikken styres av umiddelbare resultater og måling av det som leses: hvilke saker som åpnes (målt i antall klikk), lesertid og konvertering til salg. Frontredigerne som røkter sakene, bruker disse metadataene for å for eksempel vinkle om, skifte bilder som igjen kan skape mer trafikk og mer klikk som avisene kan selge annonser på.⁶³ Spenningen mellom nett og papir kommer også til uttrykk i vårt materiale. Flere av informantene som har gått den gamle «skolen» på papirdesken, er skeptiske til hvilke konsekvenser nettpubliserings har fått for kvaliteten på det journalistiske produktet.

Fortellerkunsten er blitt veldig mye borte på nettet. For tidsrammene er sånn [knips]. Og du kan ikke sitte og jobbe med det lenge, ikke sant. Det er noen som mestrer det, og det er en glede å lese, men før hadde du et sikkerhetsnett som ivaretok at nivået ble høyere. Nå vil sikkert noen protestere på det. Men det rent deskfaglige har blitt mye borte. Noen av de beste deskerne som jobba på papir, sitter på nett nå – de tenker frontsaker og titler på front. Og så er det en utviklingsavdeling – som ikke har den journalistiske bakgrunnen som en papirdesk hadde – som jobbet med presentasjon.⁶⁴

Det deskfaglige som hadde blitt formet over tid gjennom erfaring, ble ikke nødvendigvis overbrakt til den digitale publiseringsmåten. Nye fag og roller kom

til å ta seg av presentasjon av det digitale innholdet. Samtidig opplevde også digital-deskerne at de gamle problemstillingene – som dilemmaet mellom hurtighet og nøyaktighet – var et sentralt omdreingspunkt i arbeidshverdagen. Ifølge en informant med lang erfaring på desken ble «journalistikken (...) nedprioritert i denne perioden», og «klikkhoreriet» et styrende prinsipp i VG. Det digitale kravet om hurtighet endret arbeidsmåtene:

Spy det ut. Ja. Og det var jo det. Men man kan jo skjønne det. (...) [Å] være først og best på saker som skjer. Flom, branner, drap er jo viktig for at man skal være et ledende nyhetsorgan på nett.

Jeg var jo en pådriver, da, for at: få ut nyheten og så bygger vi ut etter hvert. For det er jo ikke noe problem å få bygget ut en sak i løpet av få minutter. Med det å sitte en halvtime og file og få en bred sak og ofte bli slått av andre. Det er så

mange nyhetsorganer rundt omkring. Så break det først og bygg ut etter hvert.⁶⁵

2010–20: «Fra å pynte kaka til å legge den i boks» – automatisering av deskens oppgaver

Allerede med tabloidiseringen og medieestetikkens økende betydning merket journalistene de grafiske reglens betydning for deres arbeid. Etter hvert som de digitale verktøyene kom utover i 1990-årene og produksjonssystemene ble mer spesialiserte, åpnet det opp for å malstyre avisproduktet i stor grad. Malstyringen var i utgangspunktet et sparetiltak for å automatisere oppgaver for mer effektiv arbeidsflyt. *Aftenposten* innførte malstyring tidlig, og mange andre aviser kom etter. Rundt 2010 virker malstyringen å være godt etablert i arbeidsflyten til desken. Tidligere var det ofte deskjournalistene som tegnet ut sidene med penn og papir, og typografene som utførte de tekniske operasjonene. Det var opp til dem som jobbet på desken, å bestemme hvordan hver enkelt artikkel på hver enkelt avisside skulle se

ut, og legge på de elementene og tegne ut alt som en avisside består av: bilder, tekst, faktaboks, byline, sitat, ingress, tittel, med riktig font, størrelse og farge. Malstyringen ga føringer for hvilke elementer sidene skulle bestå av, og som ordet hentyder: Man var styrt av en mal. Bildestørrelse, tekstlengde, plassering av faktaboks, sitat og så videre, var forhåndsdefinert, slik at deskens oppgave var å kopiere tekst og bilder inn i riktige «bokser». For vanlige nyhetssaker som vanligvis så helt like ut, var dette av mange deskene ønsket velkommen fordi det kunne frigjøre tid til kreativt arbeid rundt de større riggene, lengre reportasjer og helgestoffet.

Malstyrt var jo et ikke særlig hyggelig ord for journalister, «malstyrt – hvor er min kreativitet?» Jeg husker jeg brukte det som metafor på et av mine seminarer: Når en kunstner skal male et bilde, så strekker han, eller hun, lerretet først, han begynner der og ser hvor det ender. Ikke sant. Du har en ramme. All kreativitet har en ramme. Enten du er arkitekt eller er skulptør. Og det tror jeg var den beste metaforen jeg kan bruke. Det gjelder å være kreativ innenfor de rammene du får utdelt. Det gikk vel ikke hjem hos alle.⁶⁶

Mange informanter mener deres kreative rom forsvant med malstyringen. *Vårt Land* hadde, som nevnt, egne deskjournalister som lagde alt av design til avisa selv. Med malstyringen forsvant ikke bare krediteringen av deskene, men også deres eget design av avisa. Selv om dette effektiviserte oppgavene på desken, fikk det konsekvenser for desken som arbeidsplass: «Deskere er de som trives dårligst nå. Fordi all kreativiteten er tatt ut. Du sitter der som en rein produksjonsenhet og bare sender ting. Fra å pynte kaka til å legge kaka i boks.»⁶⁷

I andre redaksjoner, store som små, er det gjort tilsvarende erfaringer. Arbeidet som tidligere var tilpasset hver enkelt sak og den kreativiteten som den prosessen forutsatte, ble i stor grad «automatisert». En

informant uttalte seg slik om tida i *Aftenposten*: «[M]an har brukt teknologiens muligheter, og så har man mista noe fagkompetanse eller spisskompetanse på veien.» I VG hevdet en informant at «desken [nå] bare oppdaterer nyhetsbildet. Man *skaper* det ikke lenger.»

Blant informantene er det en utbredt oppfattelse at deskens posisjon har gått fra å være avgjørende for avisproduktet, for nyhetsbildet og for journalistikken, til at desken er blitt nedskalert til en produksjonsenhet. Teknologien har på mange vis overtatt for det kreative arbeidet og strømlinjeformet produktet. Disse endringene omfattet også journalistenes arbeidsmåter. Fra å kunne ha nærmest ubegrenset lengde på sakene som deskene så skulle kutte, ble journalistene pålagt å skrive med lengdekontroll. Det tok imidlertid tid før journalistene tilpasset seg denne arbeidsformen, slik det ble praktisert ved overgangen til 2000-tallet.

[I] starten var det litt vanskelig å få med redaktørene på disse radikale grepene for å produsere avis bedre og billigere. Og en god avis, den begynner jo i første leddet, og hvis du får en sånn lang sak, så er det jo veldig mye redigeringsarbeid. Men på det nye systemet så innførte vi et system at når du kom til den leng-

den du hadde fått tildelt i malen, så begynte teksten å bli rød. He-he. Det var ikke alle som brød seg om det, men den var litt ekkel og sånn, så falt det mer og mer på plass.⁶⁸

Journalistene som var vant med å kunne skrive etter eget skjønn, ble pålagt strengere rammer for arbeidet. I praksis var imidlertid graden av strenghet en «forhandlingssak». I flere tilfeller var det mer tids- og ressursøkonomisk å utvide malen heller enn å sende en tekst som hadde overskredet tilmålt lengde, tilbake til journalistene.⁶⁹

Et annet grep som ble gjort, var å overføre arbeidsoppgaver som tidligere tilhørte papirdesken, til journalistene. For eksempel det å finne bilder til saken,

Det er en oppfatning at deskens posisjon har gått fra å være avgjørende for avisproduktet og journalistikken, til at den er blitt nedskalert til en produksjonsenhet

skrive bildetekst og faktaboks og legge elementene inn i den tildelte malen. Nedbemanningen på desken hadde gjort dette nødvendig, men det var også andre strukturelle elementer som spilte inn.

Vi har etter hvert en sjukt tidlig deadline. Det er begrenset hva vi får til – avisa må være mottatt på trykkeriet fra klokka fem. For at vi skal rekke hele landet. Stadig vekk så kutter de en halvtime, et kvarter. Så det går tidligere og tidligere. Det er jo et problem med hele produksjonen. Også i planlegginga. Men det virker også inn på desken, hva desken kan ta seg tid til. Desken skal alltid få en sak, være den første leseren, eller opptre som den første leseren, selv om reporteren har gjort alt han skal, selv om en kollega har lest gjennom, selv om reportasjelederen har lest gjennom. Så skal desken lese kritisk.⁷⁰

Tidligere deadline har for de fleste redaksjonene bidratt til tidspress og reduserte muligheter for å utøve den kvalitetskontrollen mange av deskjournalistene er vant til. Forskyvningen av deadline har i hovedsak vært forårsaket av endrede frister for å rekke distribusjon av avisa til hele landet, men også at de små avisene har måttet velge trykktider ut fra økonomiske hensyn (jo tidligere jo billigere). *Nationen* har for eksempel de siste tjue årene redusert arbeidstida for dagens produksjon med fem timer fra 20.30 til 15.30. De har lagt om hele produksjonen for å kunne ha en effektiv arbeidsflyt gjennom dagen. Heller enn en tidsstyrt deadline på slutten av dagen arbeides det etter prinsippet om flowline og kontinuerlig produksjon gjennom hele dagen.⁷¹ I denne omveltningen endres deskens rolle betraktelig som maktfaktor og «den første leseren». Dette har et demokratisk aspekt ved at bufferen mellom den skrivende journalisten og publikum blir borte. I ytterste konsekvens kan dette gå ut over tilliten og legitimiteten til avisa, er flere av informantene opptatt av. En viktig del av selvforståelsen til deskene

er hvordan desken har stått i leserens tjeneste:

Desken har sin kompetanse i å tenke helhetlig presentasjon, dette møter leseren, hvordan vekke interesse, hvilke grep tar vi for å få opp leselyst og lesere, (...). Og små ting som man ikke skal undervurdere når man noen gang kjemper om leserne. Det er på en måte i den konteksten en må forstå desken – i kampen om leserne. Så deskens rolle er kanskje mindre eller annerledes enn før. (...) Den bør ikke nedvurderes eller minimaliseres, men en må heller tenke på hvordan en kan bedre utnytte desken. Vi begynner etter hvert å forstå at folk oppfører seg annerledes i tilnærminga til nyheter på nett og mobil enn på papir. Så jeg mener at desken må være en publiseringsdesk, ikke bare en papirdesk. (...) kvaliteten blir dårligere uten desken.

Avsluttende bemerkninger: Fall, men ikke bortfall

Et sentralt element i historien om desken er hvordan presentasjon – både når det gjaldt form og innhold – fikk mer oppmerksomhet enn før i sentrale norske aviser. Desken som et organisatorisk ledd i avisproduksjonen fikk en langt sterkere posisjon enn tidligere, spesielt i lys av overgangen til tabloidformat. Slik vi

har sett i denne artikkelen, opplevde de som arbeidet på desken, dette som en statusforhøyning, og som en opphøyning av arbeidet til et eget fagområde i avisa. Denne posisjonen ga også rom for en videreutvikling av deskens rolle,

som igjen styrket deskens posisjon. Sentraliseringen av avisproduksjonen gjennom desker var imidlertid ikke en enhetlig, entydig overgang.

En parallell utvikling til deskens historie er den profesjonaliseringen av journalistikken som har preget avisene. Dette er et spor som deskens utvikling også har fulgt. Opphøyelsen av deskarbeidet, og utviklingen av en selvbevisst gruppe «deskere», foregikk samtidig som journalistene fremmet krav om økt

I 2020 har Nationen bestemt å kutte papirdesken og sette ut arbeidet til Agderposten. Dette er en trend som vi ser i flere mindre aviser der papirdesken blir samlokalisert med andre

faglig autonomi siden 1970-årene.⁷² Slik sett kan de to yrkesgruppene ha virket gjensidig styrkende. Samtidig innebar, som vi har sett, deskens styrkede posisjon en maktforskyvning mellom de to yrkesgruppene, i favør av deskens medarbeidere, som i større grad enn før skulle gripe inn i journalistenes arbeid.

En annen parallell utvikling som desken har fulgt, angår kommersialiseringen av avisproduktet. Informantene opplever at deskens arbeid i langt større grad enn før er orientert mot antall klikk. Samtidig er det grunn til å hevde at desken har fulgt sitt eget spor gjennom disse endringene, og at arbeidet på desken på dette området, i tillegg til brudd, også er preget av kontinuitet. Desken hadde tidlig en «kommersiell» funksjon, ettersom kjernen i arbeidet hele tiden har vært rettet inn mot presentasjon og dermed også mot forbruker og salg. Men desken har selv sagt ikke stått upåvirket av endrede eierinteresser og avishusenes forretningsmessige orientering etter 1980-årene. Dette er utviklingstrekk som har endret premissene for deskens rolle og arbeidsmåter. Som vi ser i intervjuene, oppfatter informantene at effektivisering, både som følge av kommersialisering og teknologisk endring, har satt deskens arbeid under et hardt press og svekket det kreative potensialet i arbeidet.

På hvilke måter desken har fått redusert sin rolle, varierer imidlertid mye fra avis til avis, og er ikke minst avhengig av hvilken yrkesgruppe man ser på. Spesielt dramatisk er svekkelsen av typografenes posisjon. Men ikke bare typografene, men også journalistene opplever – som vi har sett – at ressursene er blitt færre. Og trusselen om stadige kutt har hengt som et spøkelse over desken, som over avisredaksjonene generelt. Blant informantene er det en utbredt oppfattelse at deskens posisjon har gått fra å være avgjørende for avisproduktet, for nyhetsbildet og for journalistikken, til at den er blitt nedskalert til en produksjonsenhet.

I 2020 har *Nationen* bestemt å kutte papirdesken og sette ut arbeidet til *Agderposten*. Dette er en trend som vi ser i flere mindre aviser der papirdesken blir samlokalisert med andre. I tillegg har halvparten av avisene i Norge redusert frekvensen av papirutgaver

og satset mer på nett.⁷³ Eksempelet *Nationen* kan knyttes til endringene i deskens rolle og posisjon i avisredaksjonene mer allment, slik denne artikkelen har tatt for seg. I forsøkene på nedskalering og kutt – og i *Nationens* tilfelle, utsetting – av desken, ser vi også deskens paradoksale stilling i norske aviser. De stadige forsøkene på å kutte i bemanningen, redusere arbeidsoppgavene og omorganisere har på den ene siden svekket deskens posisjon. Samtidig demonstrerer de gjentatte forsøkene på å endre deskens rolle og posisjon at desken har en helt sentral stilling den dag i dag: Desken har bestått som et nødvendig ledd i avisproduksjonen.

Noter

- 1 En stor takk til alle informanter som stilte til intervju. Artikkelen har blitt til som en del av prosjektet *Desken - Dinosaur eller dynamisk endringsagent?* finansiert av Rådet for anvendt medieforskning (RAM). Takk til prosjektleder Aina Landsverk Hagen for viktige innspill underveis i prosessen og til et tidligere utkast.
- 2 Det har vært vanskeligere å oppnå spredning i kjønn. Desken har tradisjonelt vært et mannsdominert yrke. Av informantene er bare to kvinner.
- 3 Se f.eks. Hjeltnes (red.) 2010.
- 4 Se f.eks. Lorås 2007: 440. Det eksisterer for øvrig en omfattende norsk og internasjonal litteratur på feltet. Et par relativt nylige eksempler i norsk sammenheng er Lorås 2007 og Kaldal 2008.
- 5 Eide 1995: 268
- 6 Eide 1995: 269
- 7 Aas Olsen 2010: 58, hentet fra Fonn 2011: 291
- 8 Informant, *Aftenposten*
- 9 Johansen 2013: 87
- 10 Hjeltnes, G. (red.) 2010: 108 f.
- 11 http://www.arbark.no/Diverse/Exit_Filmsatsparagrafen/Exit_Filmsatsparagrafen.htm, lest 29. september 2017.
- 12 Eide 1995: 269
- 13 Informant, om tida i *Aftenposten*
- 14 Informant, om tida i VG
- 15 Eide 1995: 406
- 16 Hjeltnes (red.) 2010: 410
- 17 Informant, om tida i VG
- 18 *Verdens Gang*, 25. januar 1983, s. 36
- 19 Eide 1995: 406
- 20 Informant, om tida i VG
- 21 Eide 1995: 269
- 22 Hentet fra Eide 1995: 268
- 23 Klausen 1986; Skjælaaen 2018: 65
- 24 Fonn 2011: 241
- 25 Eide og Myrvang 2018: 39

- 26 Informant, om tida i Dagbladet
 27 Klausen 1986: 262
 28 Informant, om tida i Dagbladet
 29 Informant, om tida i Dagbladet
 30 Informant, om tida i Dagbladet
 31 Eide 1995: 405 f.
 32 Eide og Myrvang 2018: 64
 33 Eide og Myrvang 2018: 68
 34 Informant, om tida i Aftenposten
 35 Informant, om tida i VG.
 36 Informant, om tida i VG
 37 Johansen 2013: 127
 38 Eide og Myrvang 2018: 96
 39 Informant, om tida i Dagbladet
 40 Informant, om tida i Dagbladet
 41 Informant, om tida i Dagbladet
 42 Hjeltnes (red.) 2010: 325
 43 Knapskog 1990, hentet fra Ottosen, Røssland og Østbye 2002: 155
 44 Johansen 2013: 126
 45 Johansen 2013: 126 f.
 46 Johansen 2013: 125
 47 Johansen 2013: 126
 48 Hjeltnes (red.) 2010: 267
 49 Eide og Myrvang 2018: 184
 50 Hjeltnes (red.) 2010
 51 Dahlstrøm og Hognestad 2016
 52 <https://frifagbevegelse.no/posthornet/dette-gjorde-norsk-grafisk-forbund-da-jobbene-forsvant-6.158.371776.6819cee718>, lest 10. desember 2018
 53 Informant, om tida i Dagbladet
 54 Informant, om tida i Aftenposten
 55 Informant, om tida i Vårt land
 56 Informant, om tida i Dagbladet
 57 Eide og Myrvang 2018
 58 Sørensen 2002
 59 Informant, tidligere i lederposisjon, Dagbladet
 60 Eide og Myrvang 2018: 175
 61 Informant, om tida i Dagbladet
 62 Skjælaaen og Bygdås, 2019
 63 Skjælaaen og Tolstad 2019
 64 Informant, om tida i Dagbladet
 65 Informant, om tida i VG
 66 Informant, om tida i Aftenposten
 67 Informant, om tida i Vårt Land
 68 Informant, om tida i Aftenposten
 69 Informant, om tida i Aftenposten
 70 Informant, om tida i Vårt Land
 71 Bygdås et. al. 2019
 72 Raaum 1999
 73 Høst 2019

Litteratur

- Bygdås, A.L., Clegg, S. og Hagen, A.L. (red.) (2019). *Media Management and Digital Transformation*. London: Routledge.
- Dahlstrøm, H.K. og Hognestad, L.I. (2016). Nedbemannning som utfordring for journalistikken. *Norsk medietidsskrift*, 23 (2), 2–19.
- Eide, M. (1995). *Blod, sverte og gledestårer. VG – Verdens Gang 1945–95*. Oslo: Verdens Gang A/S.
- Eide, M. og Myrvang, C. (2018). *Alltid foran skjermen: Dagbladet og det digitale skiftet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fonn, B. K. (2011). *Orientering. Rebellenes avis*. Oslo: Pax.
- Hjeltnes, G. (red.) (2010). Imperiet vakler, 1945–2010. Bind 3 i *Norsk presses historie 1660-2010*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Høst, S. (2019). *Papiraviser og betalte nettaviser 2018. Statistikk og kommentarer*. Rapport 90/2019, Høgskulen i Volda.
- Johansen, T.A. (2013). Et produksjonssystem i støpeskjeen. *Pressehistorisk tidsskrift* nr. 19, 6–165.
- Kaldal, I. (2008). Minna og mytane – og verdien av dei som historisk materiale. *Historisk tidsskrift* 87 (4), 667–679
- Klausen, A.M. (1986). *Med Dagbladet til tabloid. En studie i dilemmaet «børs og katedral»*. Oslo: Gyldendal.
- Knapskog, K. (1990). *Typografi, strategi, teknologi. Om fagarbeid og arbeidsorganisering i pressa med særlig vekt på politisering av teknologien*. Arbeidsnotat, Institutt for massekommunikasjon, Bergen.
- Lorås, J. (2007). Muntlige kilder – faktuelle eller narrative lese måter? *Historisk tidsskrift* nr. 86 (3), 433–445.
- Ottosen, R., Røssland, L.A. og Østbye, H. (2002). *Norsk pressehistorie*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Raaum, O. (1999). *Pressen er løs! Fronter i journalistenes faglige frigjøring*. Oslo: Pax.
- Skjælaaen, G.R. og Tolstad, I.M. (2019). Print and digital: Synchronizing discrepant temporal regimes in the newsroom. I Bygdås, A.L., Clegg, S. og Hagen, A.L. (red.) *Media Management and Digital Transformation*. London: Routledge.

- Skjælaaen, G.R. (2018) Medieantropologi i en ny tid. Klausens relevans for dagens Medie-Norge. *Norsk antropologisk tidsskrift* nr. 1–2.
- Skjælaaen, G.R. og Bygdås, A. (2019). Teaming up with technology: Socio-material managerial approaches for digital transformation. I Bygdås, A., Clegg, S. og Hagen, A.L. (red.). *Media Managment and Digital Transformation*. New York: Routledge.
- Sørensen, B.A. (2004). *Redaktørliv. Om redaksjonell og relasjonell ledelse*. AFI-rapport.
- Verdens Gang (1983, 25. januar). VGs kloakk-journalistikk, s. 36.